

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

maar de kerngedachtegang moeilijk kan ontwikkelen. Het gevolg is dat de argumentatie in de loop van het werk regelmatig herhaald en verdiept wordt, en men als lezer de draad kwijtraakt.

Het is een op-en-top analytisch werk, waar de theorievorming centraal staat, zorgvuldig beargumenteerd door een goed geïnformeerd schrijver, en de klinische vignetten een ondergeschikte plaats innemen.

De Engelse vertaling vond ik soms wat stórend, en indien men de keuze heeft, zou ik aanraden het boek in de oorspronkelijke Franse versie te lezen.

Een <ik> zonder ruimte en zonder affect

Bespreking van

Michel Thys (2006). *Fascinatie — Een fenomenologische verkenning van het onmenselijke*. Amsterdam: Boom.
ISBN 978 90 8506 371 1, 383 pp., € 29,50

HENK HILLENAAR

Het verschijnsel <fascinatie> dat in *Fascinatie — Een fenomenologische verkenning van het onmenselijke* telkens weer en op veel verschillende manieren benaderd en beschreven wordt, heeft weinig van doen met het bekende <ge fascineerd zijn door iets of iemand>, dat ieder van ons wel eens meemaakt. De betekenis die Michel Thys aan het woord geeft ligt in het verre verlengde hiervan en duidt eerder op zoiets als, letterlijk, <gebiologeerd zijn>, teruggebracht naar een ontwikkelingsstadium waarbij de psyche alleen uit bewustzijn van een object bestaat, terwijl het zelfbewustzijn, het <ik>, nog niet — en nu dus niet meer — functioneert. Het betreft hier een toestand van onbeweeglijkheid, waarin alle innerlijke ruimte en afstand tot onszelf even niet meer

bestaan — een soort <subjectsminimum> noemt hij het — waarin niet langer plaats is voor een <ik>, of voor enig affect, bewust of onbewust, die immers altijd innerlijke afstand veronderstellen. Het bewustzijn was er dan ook vóór het <ik>, vóórdat het <ik> het eerste object van dat bewustzijn werd. In die zin is fascinatie, de breuk tussen bewustzijn en <ik>, te begrijpen als een momentane terugkeer naar die voorbije, <biologische> toestand. Het subject neemt zijn toevlucht daartoe wanneer hij de storm van zijn — tegenstrijdige — affecten niet meer kan verwerken. Het <ik> is immers zowel <object van drift> als <subject van de wereld>, en voor die ambivalentie zoekt het allerlei uitwegen. Zoals Klein destijds de <splitting> analyseerde, zo wijst Thys ons op deze <fascinatie> als uiterste vorm van verdediging en ontkenning. Hier slokt het object het subject op, zonder dat dit laatste daardoor ophoudt te bestaan. Net als over de mystieke extase, waarin subject en object ook lijken te versmelten, kan over fascinatie pas achteraf iets gezegd kan worden. Op het moment van de ervaring zelf is de betrokkene niet bereikbaar, noch voor zichzelf, noch voor anderen.

Thys heeft deze uitzonderlijke grenstoestand meegemaakt bij een vrouw die hij de <badkamerpatiënte> noemt. Zij was — enige ogenblikken lang — psychisch weggeraakt, vast komen te zitten in het gestolde tableau van een badkamer, waarover ze na afloop weinig anders te melden had dan losse beelden, van tegels, kranen, een arm of een been. Pas achteraf ook kwamen bij haar gevoelens los van machteloze afkeer, die Thys herinneren aan soortgelijke ervaringen in Sartres roman *De walging*. Hij herkent die ervaring ook in de metamorfose die Kafka in *De gedaanteverwisseling* beschrijft, en vooral in de avonturen van Mary Shelley's *Monster van Frankenstein*. Aan het einde van zijn boek geeft hij een uitvoerige analyse van deze horrorroman, die een treffende, metaforische illustratie blijkt te bieden van het verschijnsel <fascinatie>. De

lezer zou die bladzijden eerder hebben willen lezen, want de voorbeelden ontbreken nogal in dit veelal abstracte betoog. Er zullen echter niet veel voorbeelden voorhanden zijn van een psychisch randverschijnsel dat zelf overkomt als een abstractie. Dat laatste, weten we, is het echter zeker niet. De bedoeling van Thys' verhandeling is niet in de eerste plaats klinisch of therapeutisch, al was het maar omdat hij deze 'fascinatie' niet als pathologie wenst te zien. Voor hem is het een zeldzame grenstoestand waaraan het normaal functioneren van onze geest verhelderd kan worden. Dat doet hij dan ook een boek lang. Zijn betoog beweegt zich niet in stijgende lijn naar een doel, een stelling. Hij wil niets bewijzen, hij wil laten zien. Hij schrijft in cirkels, of liever spiralen. En hij doet dat met een aanstekelijke betrokkenheid en stilistische helderheid die de tamelijk hoge moeilijkheidsgraad van zijn boek vaak doen vergeten.

Thys is dus voor alles fenomenoloog, eerst in de traditionele zin, in het voetspoor van Husserl, en van Sartre vooral, daarna ontpopt hij zich als fenomenoloog van de psychoanalyse. Waar Sartre, in zijn *L'Être et le Néant*, alleen overweg kan met de menselijke psyche als bewustzijn, wil Thys als freudiaan en lacaniaan ook aan het onbewuste de aandacht en de plaats schenken die het toekomen. Dit is mogelijk omdat de auteur in dit grensverschijnsel tevens een oerverschijnsel herkent in de ontstaansgeschiedenis van onze psyche: van bewustzijn, 'ik', subject, object. In de loop van zijn uiteenzettingen geeft Thys tientallen beschrijvingen van het fenomeen fascinatie, zoals 'een bewustzijn zonder 'ik'', 'een gehechtheid zonder betekenis en zonder affect', 'een obsessie zonder persoonlijke interesse', 'het woord weer vlees geworden', 'de laatste mogelijkheid om wereld en subject niet te doen verdwijnen', 'het verschuiven van de aan het 'ik' inherente ambivalentie naar de objectpool: beschrijvingen die

slechts te volgen zijn binnen het kader van de theorieën die Thys de revue laat passeren — Freud, Lacan, Klein, Bion. Deze bieden evenzovele invalshoeken om niet alleen dit verschijnsel maar ook de betreffende psychoanalytische theorieën in een nieuw licht te plaatsen. 'Fascinatie' wordt zo steeds meer een concept dat in de eerste plaats theoretisch belangrijk is. De auteur maakt een grote sprong wanneer hij ten slotte van individuele fascinatie naar fascinatie als antropologische dimensie van de mens overstapt. De lezer verwacht dan wellicht dat het hier over collectieve fascinatie zal gaan, zoals die van nazi-Duitsland voor Hitler. Maar daarmee zouden we al snel terug zijn bij de courante betekenis van het woord. Thys' aandacht is ditmaal dan ook niet gefocust op het subject dat verdwijnt in het object, maar op de objecten die tot fascinatie voeren. Deze benoemt hij als het 'onmenselijke': datgene wat ons mens-zijn in gevaar brengt, en waartegen de cultuur ons moet beschermen. Ditmaal is het wél gemakkelijk een reeks concrete voorbeelden te geven. Deze gaan van grotwoningen tot incest, en van kannibalisme tot, inderdaad, het nazisme. Fascinatie in deze nieuwe dimensie is voor Thys 'de fundamentele menselijke gerichtheid op onze grenzen', aan alle cultuur voorbij. Dit slotdeel waarin de auteur zijn betoog naar een hoger plan brengt, sluit nauw aan bij het gedachtegoed van een andere Franse denker uit Sartres tijd, Georges Bataille. Het lijkt minder oorspronkelijk en verrassend dan de delen die gewijd zijn aan fenomenologie en psychoanalyse. Maar als geheel biedt dit boek een zo verfrissende kijk op veel metapsychologisch én cultureel gedachtegoed dat veel dat we wisten of dachten te weten als nieuw verschijnt. Voor lezers met een filosofische of metapsychologische belangstelling zal *Fascinatie*, dat onlangs in Nijmegen ook als proefschrift werd verdedigd, een plezier zijn om te lezen.